

УДК 378.147

DOI 10.31494/2412-9208-2023-1-2-400-406

**FORMATION OF CRITICAL THINKING OF FUTURE TEACHERS
OF PRIMARY GRADES IN CONDITIONS OF UNCERTAINTY**

**ФОРМУВАННЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ
ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ**

Olga POPOVA,

PhD in Pedagogy, Associate
Professor

poi2009bam@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-4338-592X>

Angelika LESYK,

PhD in Pedagogy, Associate
Professor

as_lesyk@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-1886-4088>

Berdiansk State Pedagogical
University,

✉ 4 Schmidta St., Berdiansk,
Zaporizhzhia oblast, 71100, Ukraine

Ольга ПОПОВА,

кандидат педагогічних наук,
доцент

Анжеліка ЛЕСИК,

кандидат педагогічних наук,
доцент

Бердянський державний
педагогічний університет,
✉ вул. Шмідта, 4, м. Бердянськ,
Запорізька обл., 71100, Україна

Original manuscript received: July 24, 2023

Revised manuscript accepted: August 03, 2023

ABSTRACT

Among the program outcomes of higher education applicants of the first (bachelor) level of specialty 013 Primary education at the Faculty of Psychological and Pedagogical Education and Arts of Berdiansk State Pedagogical University, the ability to critically assess the credibility and reliability of information sources, to comply with legal and ethical requirements regarding the use of information, communication and digital technologies in the course of pedagogical activity in primary school.

During the study of the educational component «Fundamentals of academic writing», the following general competence was formed in the students of higher education: Ability to use modern means of information and digital technologies, search and critical analysis of open information sources in the national language, responsible use of them for solving professional tasks and self-development.

At the second stage, in our opinion, it was appropriate to study the educational component «Fundamentals of culture and speech technique of the primary school teacher», which aimed to improve the skills of writing academic texts in students of higher education, to form the ability to compose their own statements in different speech styles, to select appropriate situation type of speech; it is advisable to use general language vocabulary, terms, professional vocabulary depending on the communicative task; to observe the basic rules of ethics in communication.

At the third stage of the formation of critical thinking of future primary school teachers, which coincided with the passing of industrial practice and the study of selective educational components, the main attention was focused on the ability to analyze any problem,

generalize approaches to its solution, make balanced decisions, reflect and on the basis of this, build your own trajectory of professional and personal improvement.

Taking into account the peculiarities of the organization of the educational process of training future primary school teachers using distance learning technologies, it was considered necessary to form the critical thinking of the applicants. For this purpose, it was suggested in classes and for independent work to perform practice-oriented tasks, the solution of which requires higher-level thinking; introduction of project technologies; making one's own judgments thanks to the application of certain methods of thinking.

A positive impact in conditions of uncertainty is the constant evaluation of results with the use of «students – teacher» feedback during direct communication in classes and on the MOODLE electronic platform, involvement in scientific research. The creation of such an educational environment contributes to the formation in future primary school teachers of the ability to cooperate as the most important condition for critical thinking, to operate with evidence and formulate conclusions, to find and interpret original documents and sources of information, to analyze, argue, and justify conclusions.

Keywords: *professional training of future primary school teachers, formation of critical thinking of future primary school teachers, educational process in higher education institutions using remote technologies, practice-oriented tasks.*

Пріоритетним завданням підготовки майбутніх учителів початкової школи в контексті євроінтеграції є пошук ефективних шляхів їхнього особистісного вдосконалення та професійного становлення в умовах організації освітнього процесу із застосуванням дистанційних технологій. Педагог сучасної початкової школи має бути готовим проаналізувати будь-яку педагогічну проблему, використавши при цьому інформацію з різних джерел; безпомилково відрізнити об'єктивні факти від суб'єктивних думок про неї, зробити логічні висновки з упереджених припущень. Усе це свідчить про сформованість критичного мислення як складного ментального процесу, що починається із залучення інформації та закінчується ухваленням рішення.

Аналіз наукових джерел засвідчив, що проблема розвитку критичного мислення висвітлена в працях зарубіжних учених Дж. Брунера, Л. Виготського, Д. Клустера, Ж. Піаже, Д. Халперн, М. Ліпмана, Дж. Гілфорда, С. Заір-Бека, А. Кроуфорда, К. Мередіт, С. Метьюза, Д. Рассела, Ф. Станкато, Ч. Темпла, К. Уейда, Д. Халперна, Дж. Чаффа та ін. Незважаючи на численні дослідження, ще й досі недостатньо вивчено особливості розвитку критичного мислення в майбутніх учителів початкових класів у процесі професійної підготовки, не досліджено вплив умов невизначеності в цьому процесі. Незаперечним залишається лише той факт, що за весь термін навчання в закладі вищої освіти мислення здобувача зазнає значних змін: від моменту вступу до ЗВО і до його закінчення [5].

Метою статті є узагальнення організаційно-педагогічних умов формування критичного мислення майбутніх учителів початкових класів у процесі професійної підготовки із застосуванням дистанційних технологій.

Для досягнення поставленої мети застосовано комплекс методів науково-педагогічного дослідження: *теоретичні*: аналіз наукових

джерел, освітньо-професійних програм, навчальних і робочих програм з освітніх компонентів – для вивчення та узагальнення досліджуваної проблеми в практиці підготовки майбутніх учителів початкових класів у БДПУ; *емпіричні*: педагогічне спостереження, бесіди, анкетування – з метою визначення рівнів сформованості критичного мислення в майбутніх педагогів спеціальності 013 Початкова освіта Бердянського державного педагогічного університету.

Зважаючи на різноаспектність тлумачення науковцями (В. Болотов, М. Ліпман, О. Пометун, І. Сущенко, С. Терно, А. Тягло та інші) поняття «критичне мислення», зокрема спроби під час класифікацій віднести до різновидів логічного, практичного й понятійно-абстрактного мислення, вчені однак найчастіше в тому, що це складне, багатовимірне й багаторівневе явище, яке характеризує особистість щодо її цілеспрямованості, самостійності, обґрунтованості, орієнтування на чіткі критерії, гнучкості та відповідальності. Це процес мислення, метою якого є розв'язання проблем, а сутністю – виконання певних операцій-прийомів: аналізу, синтезу, оцінювання власних думок та результатів діяльності, переосмислення отриманої інформації, що ґрунтується на усвідомленому сприйнятті розумової діяльності в інтелектуальному середовищі [1].

Нам імпонує вдала спроба А. Тягло виокремити шість ключових елементів критичного мислення: уміння мислити (володіння певними прийомami, які разом забезпечують практично перевірену ефективну методологію опрацювання інформації); відповідальність (усвідомлення обов'язку надання слухачам (читачам) доказів та прикладів відповідно до прийнятих стандартів); формулювання самостійних суджень як продукту критичного мислення, спрямованість на творчу мисленнєву діяльність, що вимагає порівняння різноманітних суджень і визначення альтернатив на основі врахування пріоритетів, чинників; критерії, до яких апелює та на які спирається критичне мислення; самокорекція або постійна рефлексія власних мисленнєвих процесів; увага до контексту (перевірка загальних критеріїв на відповідність та можливість до змін у кожному конкретному випадку, наявність при цьому інших альтернатив, що відповідають ситуації) [4].

Серед програмних результатів навчання здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня спеціальності 013 Початкова освіта на факультеті психолого-педагогічної освіти та мистецтв Бердянського державного педагогічного університету визначено вміння критично оцінювати достовірність та надійність інформаційних джерел, дотримуватися юридичних і етичних вимог щодо використання інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій у перебігу педагогічної діяльності в початковій школі.

У процесі професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів намагалися поетапно формувати критичне мислення. Так, на першому курсі під час вивчення освітнього компонента «Основи академічного письма» формували в здобувачів вищої освіти таку загальну

компетентність: «ЗК-5. Здатність до застосування сучасних засобів інформаційних і цифрових технологій, пошуку та критичного аналізу відкритих інформаційних джерел державною мовою, відповідального їх використання для вирішення професійних завдань та саморозвитку».

На практичних заняттях пропонувалися завдання, виконання яких сприяло розвитку в майбутніх учителів початкових класів умінь критично мислити, оволодінню різними способами сприйняття, обробки, інтерпретації та оцінки вхідного інформаційного повідомлення. Перш за все, зверталася увага на здатність студентів виділяти суперечності в академічних текстах (власних та інших авторів), аргументувати власну точку зору, спираючись не лише на логіку, але й звертаючись до уяви тих, кому адресоване повідомлення. Як результат, майбутні вчителі початкових класів у вихідному опитуванні вказували, що відчували власну впевненість в опрацюванні різних типів інформації, готові ефективно використати найрізноманітніші ресурси. Варто відзначити й те, що в сучасних умовах невизначеності зверталася увага на формування загальнолюдських та професійних цінностей. Так, студенти, виконуючи індивідуальне науково-дослідне завдання, працювали над створенням есе на одну з тем, наприклад: «Найважливіше завдання цивілізації – навчити людину мислити»; «Ніщо так не навчає, як усвідомлення власної помилки»; «Велич людини в її здатності мислити»; «Мудрий той, хто знає не багато, а потрібне»; «Мудрий може змінювати думку, дурень – ніколи»; «Навчання без роздумів – шкідливе, роздуми без навчання – небезпечні»; «Знання без виховання – це меч у руках божевільного» тощо. Здобувачі вищої освіти, застосовуючи вміння критично мислити, довели, що здатні ефективно взаємодіяти з інформаційним простором, сприймати багатоманітність навколишнього світу, допускають можливість спільного існування різних точок зору в системі людських цінностей.

Під час засвоєння часткових методик навчання освітніх галузей початкової школи завданнями розвитку критичного мислення були такі, що підвищували освітню мотивацію (посилення інтересу до процесу оволодіння професійними компетентностями, активне засвоєння навчального матеріалу, умінь творчо застосовувати знання на практиці); розвивали інформаційну грамотність (здатність студентів до самостійної аналітичної, оцінювальної роботи з інформацією будь-якого рівня складності).

На цьому етапі, на нашу думку, доцільним було вивчення освітнього компонента «Основи культури і техніки мовлення вчителя початкової школи», який мав на меті вдосконалити в здобувачів вищої освіти навички написання академічних текстів, сформувати вміння складати власні висловлювання в різних стилях мовлення, добирати до відповідної ситуації тип мовлення; доцільно використовувати загальномовну лексику, терміни, професійну лексику залежно від комунікативного завдання; дотримуватись основних правил етики в спілкуванні.

На практичних заняттях звертали увагу на те, щоб студенти вдосконалювали навички критичного мислення, а саме пропонували

завдання, що передбачали формування вмінь робити логічні висновки, аналізувати аргументи, перевіряти гіпотези, схвалювати рішення; працювати в команді, дослухаючись до чужих думок; доводити правильність власних суджень тощо.

Під час вихідного опитування з освітнього компонента «Основи культури і техніки мовлення вчителя початкової школи» майбутні вчителі початкових класів зазначали, що найбільш ефективними для їхнього професійного становлення вважають «створення пошуково-проблемних ситуацій на заняттях», «можливість отримати відгук на виконане завдання», «підтримка викладачем успіхів, емоційне спілкування»; «вирішення різноманітних ситуацій проблемного характеру».

На третьому етапі формування критичного мислення майбутніх учителів початкових класів, який збігався з проходженням виробничої практики та вивченням вибірових освітніх компонентів, основну увагу зосереджували на здатності аналізувати будь-яку проблему, узагальнювати підходи до її розв'язання, приймати виважені рішення, здійснювати рефлексію й на основі цього будувати власну траєкторію професійного та особистісного вдосконалення [2].

Виходячи з вищезазначених засад, основне завдання викладачів – сформулювати майбутнього вчителя початкових класів, здатного критично сприймати думки інших, дослухатися до них, оцінювати й аналізувати з метою розв'язання поставленої проблеми. Це компетентна особистість, яка прагне до аргументації прийнятих нею рішень на основі життєвого досвіду, життєвих фактів і знань; небайдужа до сприйняття подій, виявляє інтелектуальну активність у різноманітних життєвих ситуаціях, здатна займати активну позицію у конфронтаційних ситуаціях; має власну думку та переконливо доводить свою позицію, прислухається до критики на свою адресу, може протиставити свою думку думкам інших або не погодитися з іншими; чесна із собою, здатна переборювати сумніви і не піддаватися маніпуляціям; відкрита до діалогу й дискусії.

У 2022-2023 навчальному році здобувачі спеціальності 013 Початкова освіта на факультеті психолого-педагогічної освіти та мистецтв обрали освітній компонент «Професійне мовлення майбутніх учителів початкової школи», метою якого було систематизувати та узагальнити їхні знання про мову і мовлення, стилі мовлення, комунікативні якості мовлення; удосконалювати професійне мовлення як складник педагогічної майстерності. Усе це подавалося з урахуванням психологічної, лінгводидактичної та педагогічної науки, що дозволило створити чітку систему понять, які забезпечили надійне підґрунтя для професійного мовлення студентів.

На практичних заняттях майбутні педагоги виконували практико-орієнтовані завдання, які передбачали формування вмінь виокремлювати педагогічні проблеми; правильно формулювати запитання, ураховуючи завдання, ситуацію спілкування та адресата мовлення; аналізувати та порівнювати, синтезувати, узагальнювати інформацію з будь-яких джерел для використання її в освітньому процесі

початкової школи; висувати гіпотези та оцінювати альтернативи; робити свідомий вибір, приймати рішення та обґрунтовувати його.

В опитуванні після вивчення освітнього компонента «Професійне мовлення майбутніх учителів початкової школи» здобувачі відзначали, що мали можливість рефлексувати (уміння працювати не тільки зі знаннями, але й з власними способами отримання знань); формувати прагматичність (уміння застосовувати отримані знання на практиці) та суб'єктність («особистісність» одержуваного знання, засвоєння його та використання у власному досвіді).

Висновки. Отже, ураховуючи особливості організації освітнього процесу підготовки майбутніх учителів початкових класів з використанням дистанційних технологій навчання, за необхідне вважали формування критичного мислення здобувачів. З цією метою пропонували на заняттях і для самостійної роботи виконання практико-орієнтованих завдань, розв'язання яких потребує мислення вищого рівня; впровадження проектних технологій; вироблення власних суджень завдяки застосуванню певних прийомів мислення. Позитивний вплив в умовах невизначеності має постійне оцінювання результатів із використанням зворотного зв'язку «здобувачі – викладач» під час безпосереднього спілкування на заняттях та на електронній платформі MOODLE, залучення до наукових досліджень. Створення такого освітнього середовища сприяє формуванню в майбутніх учителів початкових класів уміння співпрацювати як найважливішої умови критичного мислення, оперувати доказами та формулювати висновки, знаходити та інтерпретувати оригінальні документи й джерела інформації, аналізувати, аргументувати, обґрунтовувати висновки. Подальшого дослідження потребує процес удосконалення критичного мислення майбутніх учителів початкових класів під час професійної підготовки на другому (магістерському) рівні вищої освіти.

Література

1. Пометун О. І., Сущенко І. М. Основи критичного мислення. Дніпро : ЛІРА, 2016. 156 с.
2. Попова О., Лесик А. Формування толерантності майбутніх учителів початкової школи в процесі професійної підготовки. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*. 2022. № 1. С. 348–354.
3. Терно С. О. Розвиток критичного мислення (на прикладі навчання історії). Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2011. 105 с.
4. Тягло А. В. Критичне мислення: проблеми світової освіти 21 століття. Харків : АСНА, 2015. 284 с.
5. Popova O., Baidiuk L., Derevianko L., Zaika T., Lesyk A. Theoretical Foundations of the Competence Approach in Higher Education. *International Journal of Computer Science and Network Security*. 2021. № 10. Т. 21. Р. 55-58.

References

1. Pometun, O. I., Sushchenko, I. M. (2016). *Osnovy krytychnoho myslennya* [Basics of critical thinking]. Dnipro: LIRA. [in Ukrainian].
2. Popova, O., Lesyk, A. (2022). *Formuvannya tolerantnosti maybutnikh uchyteliv pochatkovoyi shkoly v protsesi profesiynoyi pidhotovky* [Formation of 405

tolerance of future primary school teachers in the process of professional training]. Naukovi zapysky Berdyans'koho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. Seriya: Pedahohichni nauky – Scientific papers of Berdiansk State Pedagogical University. Series: Pedagogical sciences, 1, 348–354. [in Ukrainian].

3. Terno S. O. Rozvytok krytychnogho myslennja (na prykladi navchannja istoriji). Zaporizhzhja : Zaporizkij nacionalnij universytet, 2011. 105 s.

4. Tyahlo, A. V. (2015). *Krytychne myslennja: problemy svitovoy osvity 21 stolittja* [Critical thinking: problems of world education of the 21st century]. Kharkiv : ASSA. [in Ukrainian].

5. Popova, O., Baidiuk, L., Derevianko, L., Zaika, T., Lesyk, A. (2021). *Theoretical Foundations of the Competence Approach in Higher Education*. International Journal of Computer Science and Network Security, 10, T. 21, 55–58. [in English].

АНОТАЦІЯ

Серед програмних результатів навчання здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня спеціальності 013 Початкова освіта на факультеті психолого-педагогічної освіти та мистецтв Бердянського державного педагогічного університету визначено вміння критично оцінювати достовірність та надійність інформаційних джерел, дотримуватися юридичних і етичних вимог щодо використання інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій у перебігу педагогічної діяльності в початковій школі.

Під час вивчення освітнього компонента «Основи академічного письма» формували в здобувачів вищої освіти таку загальну компетентність: ЗК-5. Здатність до застосування сучасних засобів інформаційних і цифрових технологій, пошуку та критичного аналізу відкритих інформаційних джерел державною мовою, відповідального їх використання для вирішення професійних завдань та саморозвитку.

На другому етапі, на нашу думку, доцільним було вивчення освітнього компонента «Основи культури і техніки мовлення вчителя початкової школи», який мав на меті вдосконалити в здобувачів вищої освіти навички написання академічних текстів, сформувати вміння складати власні висловлювання в різних стилях мовлення, добирати до відповідної ситуації тип мовлення; доцільно використовувати загальномовну лексику, терміни, професійну лексику залежно від комунікативного завдання; дотримуватись основних правил етики в спілкуванні.

На третьому етапі формування критичного мислення майбутніх учителів початкових класів, який збігався з проходженням виробничої практики та вивченням вибіркового освітнього компонентів, основну увагу зосереджували на здатності аналізувати будь-яку проблему, узагальнювати підходи до її розв'язання, приймати виважені рішення, здійснювати рефлексію й на основі цього будувати власну траєкторію професійного та особистісного вдосконалення.

Позитивний вплив в умовах невизначеності має постійне оцінювання результатів із використанням зворотного зв'язку «здобувачі – викладач» під час безпосереднього спілкування на заняттях та на електронній платформі MOODLE, залучення до наукових досліджень. Створення такого освітнього середовища сприяє формуванню в майбутніх учителів початкових класів уміння співпрацювати як найважливішої умови критичного мислення, оперувати доказами та формулювати висновки, знаходити та інтерпретувати оригінальні документи й джерела інформації, аналізувати, аргументувати, обґрунтовувати висновки.

Ключові слова: професійна підготовка майбутніх учителів початкових класів, формування критичного мислення майбутніх учителів початкових класів, освітній процес у ЗВО із застосуванням дистанційних технологій, практико-орієнтовані завдання.